

Bronislavai Kerbelytei – 80

„Kiek daug baltų kelių, kuriais norėtusi eiti!..“

*Folkloristę, prof. habil. dr. BRONISLAVĄ KERBELYTĘ kalbina jos mokinys –
prof. dr. RIMANTAS BALSYS*

– *Rečionys, Kurėnų ežeras, Mūšėlė ir Mūša, Mokų akmenys Šventosios pakrantėje...
Koks gimtinės vaizdas ryškiausiai įsirėžė į Jūsų atmintį?*

– Prisimenu tėvų sodybą, ypač trobą, kurią palikau 1953 metais. Trobos nebėra (tą vietą užklojo greitkelis), bet sapnuose dažnai grįžtu į tokią, kokia ji buvo. Stebiuosi, kodėl taip ilgai neparėjau, kodėl negirdžiu žingsnių ir durų gurgždėjimo. Prisimenu kiekvieną Mūšėlės vingį ties mūsų pieva. Vasarą šokdavau į ją ir, vos pabudusi, ir dieną, o vakare mirkydavau pavargusias ir ražienu subraižytas kojas. Dabar tai melioracijos griovys. Atsimenu, ką sėdavo ir sodindavo kiekviename tėvų žemės plote, sapnuose statau rugių gubas, raunu linus, grėbiu šieną, o pabudusi mąstau, kiek moku darbų, kurių niekam nebereikia. Atsimenu Rečionių kaimo sodybas. Jų buvo trylika, visose gyveno padorūs žmonės. Beveik visi turėjo pravardes: Paberžiai, Kajatai, Indreliai, Gudas, Gaidys... Oficialiai – visi Našlėnai. Dviejose sodybose gyveno Kerbeliai, jie taip ir buvo vadinami. Kurėnų ežeras tarsi čia pat, bet ten maudėmės tik sekmdieniais. Senelė ne kartą pasakojo, kaip tas ežeras atėjo debesimi ir nukrito,

Bronislava Kerbelytė prie kuriamo Lietuvos pasakojamosios tautosakos katalogo apie 1980 m. *Stasio Žumbio nuotrauka (LTI bibliotekos rankraštynas)*

kai artojas jaučiui sušuko: „Kur eini!“ Šventąją pažįstu ties Ukmerge, o apie Mokus sužinojau tik tyrinėdama padavimus.

– *Studijos Maskvos M. Lomonosovo universiteto Filologijos fakultete. Tuo metu juk tai buvo „už devynių jūrų ir devynių marių“: Iš kur turėjote tiek drąsos?*

– Dabar pati stebiuosi: tada nebeturėjau tėviškės ir niekas negalėjo manęs paremti. Apie universiteto statomą naują pastatą radau kalendoriuje straipsnelį, jį perskaičiau mamai paskutinę jos gyvenimo naktį ir pasakiau, kad ten studijuosiu. Pasakiau tik tam, kad jai būtų ramiau, nes ji kartojo: „Tau reikia mokytis.“ Tą patį pasakiau antrą kartą, kai su moksleivių grupe patekau į Maskvą ir pamačiau dar statomą daugiaaukštį universiteto pastatą. Pati tuo netikėjau, tiesiog prisiminiau tą naktį prie mamos lovos.

Dokumentus atvežiau į Vilniaus universitetą, pasirinkau Istorijos-filologijos fakultetą. Kambaryje, kur buvo daug būsimų studentų, kabėjo skelbimas, jog gauta vietų studijoms Maskvos universitete. Jos manęs nesudomino. Staiga į kambarį tarsi skubėdamas įėjo nepažįstamas vyras, priėjo prie manęs ir ėmė raginti vykti mokytis į Maskvą. Atsisakiau – tos specialybės manęs nedomina, menkai moku rusų kalbą. Jis paėmė mane už rankos ir tiesiog nutempė į gana įspūdingą kabinetą, vėl vardijo specialybes – istorija, ekonomika, filosofija. Nė vienos nenoriu, nenoriu niekur vykti. „Kvaile, tu man dėkosi! Ko pagaliau tu nori?“ – „Filologijos.“ – „Rašyk pareiškimą į Filologijos fakultetą.“ Ką bedarysi – rašiau, o jis beveik vedžiojo mano ranką. Tai buvo Vilniaus universiteto prorektorius Konstantinas Mitropolskis. Gaila, nespėjau jam padėkoti...

– *Folkloristika – atsitiktinumas, sąmoningas pasirinkimas ar likimo deivių pirštas?*

– Tada Filologijos fakultete buvo daug gerų dėstytojų. Ypač smagu buvo senosios slavų kalbos paskaitose; dėstytojas žinojo, kad auditorijoje yra lietuvė, ir nuolat klausdavo: „O kaip lietuvių kalboje?“ Aš pasakydavau tos pačios šaknies žodį, daiktavardžių linksnių galūnes, *dativus absolutus* lietuviškus atitikmenis, jis užrašydavo lentoje. Rusų folklorą dėstė talentingas lektorius Vladimiras Čičerovas. Jeigu cituodavo dainą, jis dainuodavo, jei byliną – giedodavo, jei pasakos fragmentą – sekdamas... Lietuvių tautosaką pažinojau „iš vidaus“, tuoj pat mintyse daug ką lygindavau. Man tai buvo labai artima ir įdomu. Tada tik Maskvos universitete buvo Folkloristikos katedra. Pasirinkusiems folkloristiką visų kursų studentams kartu buvo skaitomos specialios paskaitos, rengiami specialūs seminarai, rašėme ir aptarėme kursinius darbus, per atostogas vykome į ekspedicijas.

– *Kokie mokslininkai, jų darbai darė įtaką Jūsų požiūriui į folklorą, folkloristiką?*

– Mano požiūrį į mokslą ir mokslininko pareigą formavo mano kursinių darbų ir diplominio darbo vadovė, dėstytoja Erna Hofman-Pomeranceva. Ji mokė visada

ieškoti argumentų, atidžiai studijuoti bei vertinti ir folkloro tekstus, ir tyrinėtojų darbus. Argumentais neparemtus teiginius ar net darbus ji įvertindavo trumpai – eilute iš ukrainiečių dainos: *Дивлюсь я на небо...* Ji skatino skaityti ne tik rusų, bet ir kitų tautų mokslininkų darbus, domėtis įvairių tautų folkloru, mus vesdavo į Pasaulinės literatūros institutą, į Rašytojų sąjungą, kur vykdavo žymių folkloristų paskaitos, eidavom į teatrus ir aptardavom su folkloru susijusius spektaklius. Man sunku įvardyti kitus mane paveikusius autorius ar darbus. Manau, kad kiekvienas tyrinėtojas privalo suvirškinti visa tai, kas jau pasiekta. Be abejo, kiekvienas tyrinėtojas autorius „rūšiuoja“. Mane žavi Aleksandro Veselovskio erudicija, iki šiol vis grįžtu prie jo „Istorinės poetikos“, bet citavau tik vieną kitą sakinį. Patinka daugelis autorių, kurie atidūs tekstams. Kai pastebiu, kad teorija užbėga į priekį, randu prie jos pritemptų ar nutylėtų tekstų, autorius praranda mano pasitikėjimą. Tampu priekabi, kai tyrinėjime aptinku žodį *neabejotinai*.

– *Citatos iš Jūsų mokslinių darbų: „Daugelio mokslų pradžia – pasakos“; „Pasakos ir legendos saugo kraštą, moko žmones gyventi.“ Pagrįskite šiuos teiginius.*

– Ne kartą rašiau, kad pasakos (žinoma, ne tik jos) yra gera žmonių patirties ir įvairių atradimų saugykla. Kai viename moksliniame kolektyve buvo svarstoma mano darbo apie pasakų struktūras ir semantiką dalis, viena vertintoja sakė su mano tekstu supažindinusi savo kaimyną matematiką, o šis nustebęs: „Tai ką, ji mano, kad pasakos yra duomenų bazė?“ Aš atsakiau: „Paklauskite savo kaimyno, kaip žmonės saugojo ir perdavė toliau įvairius didelius ir mažus atradimus, gyvenimo patirtį, kai nebuvo ne tik elektroninių duomenų bazių, bet ir rašto.“ Pasakose esama svajonių apie idealius daiktus ir efektyvias priemones, jas „vejasi“ ir mokslininkai, ir išradėjai; daugelio nepavijo. Pavyzdžiui, dar nėra tokio daikto, kaip skraidantis kilimas. Paprastai prisimenamas lėktuvas, tačiau tam, kad jis pakiltų ir skristų, reikia ne tik jį pagaminti. Dar reikia išmokyti lakūną, parūpinti lėktuvui kuro, reikia ir gerų oro sąlygų. Kad skristų pasakų kilimas, pakanka ant jo atsisėsti ir pagalvoti, kur reikia patekti. Dabar gaminami vis tobulesni mobilieji telefonai, tačiau vargu ar jų savininkai sugebėtų pranešti apie savo mirtį. Pasakų priemonės tai praneša „automatiškai“. Kai padavimuose ir legendose pasakojama apie tai, kas nutiko, kai žmogus sumanė kasinėti arba arti istorinį kalną, skaldyti akmenį, užtvenkinti upę, draskyti paukščio lizdą, paniekinti arba apvogti šventą paveikslą, šie kūriniai saugo krašto gamtą ir istoriją.

– *Ekspedicijų metu išvaikščiojote Lietuvą skersai ir išilgai. Kokia ji, jos gamta, žmėnės Jūsų akimis? Kaip apsakytumėte Lietuvą jos nemačiusiajam?*

– Ekspedicijose po Lietuvą vaikščiojau ir net buvau vežiojama (negaliu pamiršti Kapitono – seno vairuotojo Šermukšnio, niekada gyvenime nepatyrusio avarijos) nuo

1959 metų. Paskutinė ekspedicija – 2006 metais. Kai amžiumi pavijau ir net pralenčiau pateikėjus, ėmiau baimintis, kad sakys: „Ir tu sena, turėtum tiek pat žinoti.“ Taip pasakė tik viena moteris, o kitos vis dažniau prašydavo, kad užeičiau po pusvalandžio ar kitą dieną; jas rasdavau apsirengusias vos ne šventiniais drabužiais. Prisimenu daug nuostabių žmonių, jų balsus girdžiu, kai skaitau gerai užrašytus pasakų tekstus. Kai mąstau apie santūrų gerumą, prisimenu stambią žemaitę, kuri basa pramynė taką per durpyne užaugusias milžiniškas usnis, kad man sutrumpėtų kelias prie piliakalnio...

Vasarą Lietuva žalia, erdvi, rami. Galima toli matyti, nors nėra kalnų. O kiek pamatai, kai laipioji ant piliakalnių! Kiek daug baltų kelių, kuriais norėtusi eiti!..

– *Tradicinio laikotarpio tautosakoje, papročiuose aiškiai reglamentuoti žmogaus ir gamtos santykiai. Šiandien, regis, to paisoma vis mažiau. Kuria linkme einama?*

– Dabar vis daugėja patogumų – namie, darbe, kelionėje... Už juos brangiai mokame. Ne tik sveikata. Keista: patogumai turėtų sutaupyti laiko, o žmonės vis labiau jo neturi, skubėdami netausoja gamtos. Daug kalbama apie vertybes, bet tikrosios nuo senų senovės saugotos vertybės dažnai pamiršamos. Aš bijau to, kas bus vėliau.

– *Jūsų mokslo darbuose apstu polemikos. Diskutuojate tiek su XIX ir XX amžiaus folkloristikos klasikais – Andrew Langu, Antti Aarne, Stithu Thompsonu, Vladimiru Proppu, Eleazaru Meletinskiu – tiek su dvidešimto šimtmečio lietuvių tautosakos tyrinėtojais – Jonu Baliu, Norbertu Vėliumi, Nijole Laurinkiene, Algirdu Juliumi Greimu, tiek (bent iš dalies) su savo mokinėmis – Edita Korzonaite, Jurgita Macijauskaite-Bonda, Aušra Kavaliauskiene... Kas tai: charakteris ar metodas?*

– Diskutuoju tik su tais tyrinėtojais, su kuriais susiduriu savo kelyje. Visada diskutuoju tada, kai turiu duomenų, kurie leidžia kitaip pažvelgti į reiškinius, kai pastebiu klaidas, kurias reikia ištaisyti. Viliuosi, kad mano klaidas ištaisys kiti. Taip mokslas mėgina artėti prie reiškinių supratimo. Beje, ne su visais išvardytais autoriais teko diskutuoti. Labai gerbiu Antti Aarne ir mėginu tobulinti jo idėją – pasakų tekstų grupavimą į tipus. Todėl tenka pasakyti, ko apie 1903 metus dar nežinojo ne tik Aarne, bet ir kiti folkloro tyrinėtojai. Aarne's klasifikavimo sistemą Thompsonas ne tik praplėtė, bet ir gerokai sugadino. Proppo darbai cituojami kaip absoliuti tiesa, nedrįstama patikrinti, ar autorius tiksliai interpretavo bei citavo tekstus. Vietoj argumentų Proppas dažnai kartuoja kategoriškus teiginius. Kas nors privalėjo tai parodyti. Kodėl ne aš? Diskusija su Proppu tęsiasi: vieno rusų folkloristo prašymu (!) parašiau apie „Pasakos morfologiją“. Su Greimu pavyko diskutuoti ir žodžiu. Jis pasakė, jog aš *per daug moksliška*. Pasakiau, kad taip nebūna, ir pažadėjau diskutuoti

spaudoje. Taip ir padariau. Kitą diskusiją (apie *Aušrinės mito* šaltinį) atliko mano mokinė Lina Valiukaitė. Su savo mokinėmis nediskutavau: tiesiog nurodžiau, kad jos apie tai rašė. Balys paskelbė daug tekstų, ir tai darė gerai. Jis mokėjo atpažinti autentiškus variantus.

– *Ar kinta atskiro žmogaus ir visos žmonijos siekiai? Ar tradicinėje kultūroje egzistavo saiko samprata?*

– Manau, kad tebėra tie patys penki siekiai, bet pakito jų hierarchija. Daugėja žmonių, kurie galvoja, kad reikia turtų (ne tik normalių gyvenimo sąlygų). Turtingi esą pasiekia viską. Norėdami vienaip ar kitaip „prasimanyti“ turtų, nemažai žmonių siekia ir aukšto statuso. Tada nuo veiklos visuomenės labai šalinasi gabūs žmonės, kurių vertybių hierarchija kitokia. Apie saiko sampratą mažiau Altajuje: vyresnio amžiaus altajiečiai mano, kad jiems visko pakanka. Jie mielai dalijasi su kitais tuo, ką turi. Kolegė pasakojo apie savo senelę, kuri nekaupė net atsargų žiemai. Vasarą sakydavo: „Einu ant kalno, aviečių pavalgysiu.“ Grįždavo tuščiomis. Po kiek laiko sakydavo: „Vėl einu ant kalno, aviečių pavalgysiu.“

– *Kas laukia visuomenės, kuri neatlieka ritualų? Kokia šiandien bėgančio, skubančio, gausiai vartojančio ir dar gausiau vaitojančio žmogaus ateitis?*

– Argi taip ir neatlieka ritualų? Keičiasi, kartais neatpažįstamai, senieji ritualai. Man atrodo, kad pamirštama jų paskirtis, o lieka išoriniai dalykai. Aš to netyrinėjau, bet savo mokines skatindavau ieškoti, ką mėginama tęsti, dažnai net nesąmoningai. Pavyzdžiui, žmonėms reikia patirti bendrumo su kitais žmonėmis jausmą. Seniau kolektyviai dirbdavo (man irgi teko dalyvauti žemdirbių talkose), šokdavo, dainuodavo, žaisdavo. Dabar daugybė jaunų žmonių sėdi koncertų salėje ir visi sutartinai mojuoja rankomis, o scenoje kas nors dainuoja. Kurie ritualai vertingesni? Gal vis dėlto tie, kuriems atlikti reikia pasirengimo ir gerokai didesnių proto ir fizinių pastangų. Dabar gana daug žmonių, norinčių, kad kas nors – žmogus profesionalas, kompiuteris ar robotas – juos pavaduotų. Dėl to pradeda trūkti savarankiškumo, silpnėja mąstymas.

– *Tuštėja ne tik Lietuvos kaimai, bet ir miestai. Ar šiandien Lietuvą paliekantys gali būti lyginami su pasakų herojais, kurie išeina iš namų ieškoti laimės?*

– Pasakų herojai eina pasaulio pamatyti, atlikti sunkios užduoties. Iš namų išeina ir trečiasis brolis kvailys. Tik namie „protingųjų“ dauguma jų laiko kvailiu, nes jis mąsto ir elgiasi kitaip. Svetur jam galima elgtis originaliai; ten jis vertinamas teigiamai. Pasakų herojai grįžta namo. Tik trečiasis brolis grįžta tarsi tam, kad parodytų

daugumai, jog elgėsi teisingai. Dažniausiai jis palieka broliams tėvo palikimą ir išvyksta į savo žmonos karalystę.

Aš įtariu, kad dabar iš Lietuvos vykstama ne vien dėl geresnio uždarbio. Lietuvoje nevertinami žmonės, sąžiningai dirbantys savo darbą. Palyginkite, kiek laiko eteryje skiriama vagystėms, žudynėms, automobilių avarijoms ir kiek – kūrybingų žmonių darbams, tauriems poelgiams. Pažvelkite ir į filmų atranką – daugybė žudynių, dektetyvai irgi su žudynėmis. Tarsi nebėra normaliems žmonėms būdingų problemų. O kiek dar rodoma tikrų ir surežisuotų kaimynų, giminių ir šeimos narių kivirčų!

Prisimenu vieną pokalbį su studentais. „Dėstytoja, nepykite – mes emigruosime.“ – „Aš negaliu tvarkyti jūsų gyvenimo. Bet ten nebus Lietuvos...“ – „Mes todėl ir išvyksime, kad ten nebūtų Lietuvos.“ Ar galima pasakyti baisiau?.. Nežinau, ar tie buvę studentai išvyko, ar jie rado stebuklų šalį, kur jaučiasi žmonėmis ir tinkamai vertinami.

– *Pastaraisiais metais daug laiko ir dėmesio skyrėte vertimams. Kodėl?*

– Noriu būti nors kiek naudinga Lietuvos kultūrai. Noriu skatinti jaunimą, buvusius savo studentus, kad jie stengtųsi matyti plačiau. Dar vidurinėje mokykloje versdavau į lietuvių kalbą dainas; jas dainuodavo mokyklos choras. Vertimas – puiki proto gimnastika.

– *Jūsų darbštumas ir produktyvumas – pavydėtini. Kur viso to paslaptis? Kokių Jūsų publikacijų sulauksime artimiausiu metu?*

– Gamta man davė gerą atmintį, gebėjimą neblogai įsivaizduoti tai, kas aprašyta tekstuose, ir abstrakčiai mąstyti. Kai aš buvau „pasmerkta“ klasifikuoti pasakojamąją tautosaką, apsidžiaugiau, nors tas darbas buvo laikomas nelabai moksliniu. Aš galėjau susipažinti su daugybe tekstų, galvoje sukaupiau nemažą jų sandėlį, stengiausi jį gerai sutvarkyti. Nuo ankstyvos vaikystės mama neleisdavo sėdėti rankas sudėjus ir spoksoti, liepdavo susirasti darbą ir iš karto jį gerai padaryti. Taip ir stengiuosi, nors ne visada iš karto pavyksta.

Tikiuosi, kad dar bus publikacijų. Vienos jų labai ilgai laukiu. Jeigu sulauksiu, neslėpsiu.

– *Simono Daukanto išmintis: „Atlikimas darbo ar reikalo jų džiaugsmu buvo, o poilsis po vargų linksmybe...“ Regis, čia ir apie Jus. Ačiū už pokalbį. Daug Jums džiaugsmo ir linksmybės.*